

„HOVÁLETTEM”

Megjegyzések Hajnóczy Péter összegyűjtött művei kapcsán

Szokatlan gyorsasággal, az író halála után másfél évvel, jelent meg *Hajnóczy Péter* összegyűjtött műveinek kötete. Egyetlen könyvben az életmű – e külsődleges tényből két következtetés adódik. Az egyik az íróra vonatkozik: a hóbeszédűsénél többre tartva a tiszta mondatokat, írásaiból következetesen eltávolított minden fölöslegesnek ítélt szót. Gondoljunk csak *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregényének egyik bekezdésére, ahol az író, mint az aranymosó, mérhetetlen értéktelent szűr át, hogy ami megmarad, annál értékesebb legyen. A másik következtetés az irodalmi közvéleményre vonatkozik: Hajnóczy írásainak fontosságát, szinte az írások megjelenésének pillanatában, nemcsak a kritika és főleg az író nemzedékének kritikusai, hanem egy szélesebb olvasóréteg is felismerte. E fontosságot ismeri el újjal a kötettel a könyvkiadás, a művelődéspolitikai.

Hajnóczy Péter mintegy húsz évig írt, tíz évig volt író, ebből hat évig ismert és két évig „befutott” író. Már életében jelképpé lett, hivatkozási lehetőségé váltak írásai. Halálával nemcsak az életmű fontossága nyert újra elismerést, hanem a jelképből mítosszá, legendává növekedett. *A betvenes évek irodalmának „ködlovagja”* – ahogyan *Mészöly Miklós* nevezte. Vajon van-e valaki, aki szembe tud, mer, akar, szembe képes nézni és szállni egy mítosszal, s elég bátor, hogy a mítosz mögött felfedezze az embert és a művet?

Minden előzetes minősítés magában hordozza az *előítéleteket*, minden elemzés a *belemagyarázást*. A mélyebb vizsgálat még a jövő feladata, az irodalomtörténet ezt el is fogja végezni, bizonyára. Az előképek, a befogadott hatások feltárását már megkezdte a szorgalmas filológia. Előttünk a *jelenség áll: egy fontos könyv*, amelyről érvényes ítéletet kell mondani, de veszélyként itt van az *előítélet*, amelyet a szerző legendája táplál, s akármi-lyen a szándéka, akár a javára akar lenni, akár ellenére, mindenképpen káros. ReJT (!) a jószándékú előítélet is; viszont az irodalmi közvélemény szankcionáló ereje tudattalanul is átítatja, befolyásolja a véleményeket. *Ezért idő kell abboz, hogy érvényesebb megállapítás születessen a műről. Az értetlenség szül(het)i a belemagyarázást.* A közhangulat nyomása alatt mindent meg akar érteni a (sznob) magyarázó, pedig ez egyetlen nekifutásra lehetetlen: a művek nem mindennapi szokatlansága és tömörsége, szokatlan eredetisége, a gondolatiság áttételes megjelenése és gazdagsága, a forma, az írói technika feltárása még sok munkát ad az elemzésnek. Mindezt némiképp a szerző ellenében mondjuk. A *Dinamit* című írásában azt állítja: „végtére is, a mű értelmezési lehetőségei nem korlátlanok”. Ez igaz, mégis sokkal gazdagabbak, semhogy különböző pozíciókból kötelezően egységesen lehetne magyarázatokat adni. Tiszteljük annyira a művet, hogy teret adunk egymástól eltérő és egymásnak ellentmondó értelmezéseknek és magyaráza-

toknak. Teret adunk, de természetesen nem tartjuk egyformán autentikusnak. Ezért talán nem tűnik önkényes kijelentésnek, ha megállapítjuk: Hajnóczyról beszélve a kritika jobbára csak dadog – miközben természetesen ki tud mondani értelmes mondatokat.

(*az út*) Hajnóczy Péter útja az első ránézésre sem tudattalan bolyongásnak, hanem tudatos útkeresésnek tűnik. Vállalta azt, hogy „a sors által kiszemeltetett, akinek az a küldetése, hogy éljen és írjon”. Útkeresésében a technikai elemekkel való kísérletezés a leglátványosabb. Ebben azonos a hetvenes években induló magyar irodalommal, nemzedékével: az elődök anekdotikusnak mondott prózájával szemben a világirodalomban megvalósult formai eredményeket honosítani, „irodalmivá” tenni az epikát. Ez a magatartás a lírában is éppen az elmúlt évtizedben vált uralkodóvá, ezzel tagadja és haladja meg az előző nemzedékek „közéleti” irodalmát. Hajnóczy Péter kezdetben kidolgozott egy fegyelmezett novella- (és nem elbeszélés-!) írási technikát, amelyet kamatoztatott az első két kötetében (*A fűtő, M*). Az automatikus írásról van itt szó, amelyet a mostani gyűjteményben, *Hátrabagyott írások* címmel, képvisel néhány darab. Ezek az írások tanúsítják, hogy igen könnyen modorossá válhatott volna ez a forma, mert csak szűk határok között alkalmazható. Viszont azért lehet igaza *Mátis Líviának*, aki a kötetet összeállította és gondozta, mert így, az eddig nem ismert írásokkal összevetve látható, hogyan született belőle Hajnóczy kezén remekmű (*Pókfőnél, A szertartás*). Az is fontos, miképpen tudott vele időben szakítani, úgy, hogy a megtanult írásfegyelmet megőrizte. Eközben értelődött meg az újabb technika, a *vágások és az idősíkok csúsztatásának* technikája. Ezek az eredmények összegeződtek *A bal! kilovagolt Perzsiából* című kötetében, 1979-ben.

A fegyelmezett írás és a montázstechnika birtokában tudatosan lépett új terepre: *a belső, a belül megőrzött cselekvési lehetőség, a belsőbe rejtett szabadság megjelenítése* érdekelte. Fontos művek születtek itt, és nehezen értelmezhetők: a *Jézus menyasszonya* című kötetben jelentek meg 1981-ben, valamint folyóiratközlésekből kerültek a gyűjteménybe (*A berceg, Dinamit*). Az értelmezést éppen az nehezíti, hogy bár fontos és nem mellőzhető művek ezek, nem készült el a szintézisük, miként az előző etap végén a *Perzsia*. Pedig az írói szándék nagyon markánsan rajzolódik ki: olyan művet kell alkotni, „amely élő, *organikus*”. Hiszen a Nagy Fazekast (isten? teremtő? természet? valóság?) kell lepipálni. Pedig annak egyetlen teremtménye, akár egyetlen reteklevél is lehet az, „végtelen értelmezési lehetőséget kínál”. Ellentétben a művel! Mégis, felismerve az alkotó tragikumát „újra és újra kísérleteket tesz, cleve kudarcra ítélt művekbe kap”. Lehetséges, hogy Hajnóczy Péter itt már nem megvalósítható célt tűzött ki. Úgy próbált irodalmat teremteni, hogy túl akart lépni az irodalmon; a műalkotást valósággá transzformálva, az átlépné saját határait, megszűnne műalkotás lenni. Ennek a veszélye (kísértése?) felvillan az író előtt: a *Hair* című novellában írja: „De hogyan is festett H. akkoriban, milyen volt az arca, homloka, szeme és arca. Valahogy ekképp.” És itt két fénykép következik. E két fénykép közlése részben Hajnóczy Péter következtettségét igazolja, hiszen mindig kereste a kifejezés legmegfelelőbb lehetőségeit. De eljutott oda – és ez az irodalom határa –, hogy az írás helyett rámutat a dolgokra, személyekre: így, ez, ekképp. Ezzel viszont megszűnt létezni az

irodalom. A puszta tárgy maradt, a jelenség, a felszín. De Hajnóczy nem ment bele ebbe a csapdába, az irodalom önfelszámolásának csapdjába.

(*a felszín és a mély*) Amikor a technikai, formai kérdésekről beszélünk, látszólag felszíni külső, esetleg járulékos elemeknek lehetne ezeket minősíteni. Valójában szó sincs erről. Ez a formakeresés – igaz, negatív módon, tagadólag – az előző írónemzedék alkotásaihoz kapcsolódik, tehát lényeges irodalmi kérdés hordozója. Tanúként a szerzőt idézem: „minden, a feladat nehézségét bizonyító triviális ábrázolási módszerről le kell mondanunk (arcjáték, botladozás, verejtékezés, lihegés stb.)” – írja *A szerkér* című novellában, az öregasszony „ábrázolása”-nak nehézségeire reflektálva. Vagyis amit a szerző útjával kapcsolatban elmondtunk, az egy jelentős esztétikai eredmény megszerzésének útja is: a kifejezési eszközök, lehetőségek gazdagodása ez, s mint ilyen, immár pozitív eredmény. Látható azonban itt egy fontosabb érintkezési és kapcsolódási pont. Annak a kérdése, hogy milyen lényegi jegyeket hordoz, milyen valóságot vagy valóság szemléletet tár fel, esetleg rejt el ez a külső. Hosszas lenne azokat a vonásokat elemezni, amelyek a hetvenes évek világából a művekben tetten érhetők. Néhányat emeljük ki belőlük!

(*az eszmény*) Amilyen következetesnek láttuk az író a formateremtésben, olyan következetesnek tűnik az eszménykeresésben. Kezdetben a jelenségvilág (a tények halmaza) mellett, amely mindig sokféleképpen értelmezhető és amely mindig egyetlen helyzetként rögzül (pl. a *Márai-novellákban*), ott vannak azok az írások, amelyekben megfogalmazódik valamilyen (utópisztikus, fantasztikus, olykor groteszk, ritkán abszurd) cél, amit el akarnak a hősök érni, de amely elérhetetlen, éppen azért, mert utópikus, fantasztikus, s mert a mindennapok világa, a konkrét és esetleges helyzetek lehetlenné teszik. (*A fűtő, A véradó.*)

Aztán, az első két kötet után, az eszményvesztés és eszménykeresés időszakába. A *Perzsiában* a helyzet, a felszíni, a középszerű, a pótcselekvés van uralmon: a feleség, aki a mást, a megoldást képviseli – bár reális –, csak gondolatilag van jelen, a főhős vár rá, miközben elveszti önmagát, s szinte hiába vár, mert az idő alig múlik. A *parancsban*, ahol a valóság hiány vált teljessé, ahol az igazi lét a gondolatvilágban maradt meg, ahol az élet helyét a várakozás teljesen elfoglalja, az eszmény csupán fikció (ez a lehetőség szerzet) vagy legfeljebb szimbólum (ez a Dimorphoteca – viharvirág). A mélypontot a *Jézus menyasszonya* című írás jelenti: teljes reménytelenség, teljes önfeladás, a negatív lehetőségekkel való azonosulási vágy és a teljes pusztulás képe rajzolódik ki, itt nem lehet helye vagy szerepe semmiféle eszménynek. Nem előzmények nélküli ez. A *Perzsia* látomásai előlegezik a belsőbe menekített szabadság elvesztését.

A drámákban (drámák ezek egyáltalán, nem inkább a novellák új változatai?) ismét előtűnik az eszmény. Igaz, közben a jelenség is elveszett (nemcsak a valóság). A *Dinamitban* a látszat van jelen: a szertartás leírása nem a szertartás megjelenítése, hanem csak azé, aminek látszik. A Férfi és a Narrátor közötti különbség csak illúzió, és nem lehet azt sem tudni, élünk-e, éltünk-e vagy halva éltünk egykor, hogy valóság volt-e az élet vagy ágáló árnyak vagyunk csupán. Mindemellett nem kizárt a jó sem, minden lehetséges, de minden bizonytalan. Az értelmezésre itt Hajnóczy vezet rá, ahogyan a filológiát az előképek feltárására. Miként ott pl. Malcolm

Lowry, Dylan Thomas, Faulkner vagy Szádecz Hedáját nevét emlegeti, itt a sztoikus filozófusokét, Senecáét, Epiktétoszét, Marcus Aureliusét.

(*az útvesztés*) Nem Hajnóczy útvesztéséről van szó, hanem a művekben megjelenített tévutakról, eltévelyedésekről. Mert ha nincs valóság, akkor meg kell teremteni annak a pótlékát. Erre a leggyakoribb megoldás, a legközönségesebb lehetőség: *az alkohol*. Parafrázissal élve: az alkohol az ember lehetőségének álvilága. Mint pótscelekvés, mint kompenzációs eszköz, a cselekedetek elől való menekülés, az élvezetekben való feloldódás, élvezés, tudattalan és parancsoló vágy. *Az alkohol, mint mennyország*. De hamissága azonnal lelepleződik. Tehát *az alkohol mint pokol*. Egyszerre tűnik megoldásnak és teszi lehetetlenné a megoldást. Vagyis *egyszerre pokoli mennyország és mennyi pokol*. Ahogyan azt *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregényben láthatjuk.

(*az alakítás*) A kifejezés Szkarosi Endréé. Azért kellett kölcsönvennünk, mert ezzel jellemezhető legpontosabban Hajnóczy Péter művészete. Hajnóczy *nem ábrázol*: műveinek formája tagadja az ábrázolást. Az írásoknak tehát ki kellene fejezni valamit. A látszattá változott valóság *nem fejezhető ki*, ha kifejezhető lenne, akkor sem érdemes. Mert erre méltó csak valami lényegi lehet. Csupán két kiút mutatkozik: a semmi megjelenítése és az alakítás. Az első újra az irodalom önfelszámolását jelentené. A második az irodalom határára mozgó megoldás: *az önmagára, a műre, a belsőre figyelő író kialakít egy művet, amely követeli a jogát, azt, hogy való ágként értékelődjön*. Az ilyen helyzetnek, állapotnak, belsőnek (tartalomnak) csak az ilyen forma felelhet meg. Ha ugyanis a valóság idegenné vált, a harmonikus forma lenne az, amely tőle idegen. *Am az idegen tartalommal csak az idegen forma harmonizál*. Ha nem így tenné az író, megcsalná önmagát, elárulná íróságát, becsapná a közönséget, szemfényvesztő lenne, nem művész. Viszont az ilyen forma nem tudja feltárni a tartalmat, elrejt, elfedi, elleplezi azt. Mindez újra negatív eredmény, de egy következetesen elvégzett munka eredménye, ami magában hordozza a továbblépés lehetőségét, egy másféle irodalom megteremtésének az esélyét. Ez már túlmutat Hajnóczy Péter életművén, de írásai mintegy letéteményesei a holnapi irodalomnak. Ha így van, akkor ez az író legnagyobb érdeme.

(*Hová lettem*) E tagolatlan kérdés, kérdő kijelentés és szóvá lefokozott mondat annak az írásnak a címe, amelyikben felvillantja és összegzi Hajnóczy Péter mindazt, amit fentebb emlegettünk és még többet. Hiszen ha valóság nincs is, meg lehet teremteni az újat, ha elveszett minden, a dolgok még mindig léteznek és ezért kellő mennyiségű tapasztalatot mindenki felhalmozhat –, s ez már elegendő lehetőséget ad az életre is. Sőt lehetőséget ad ennél sokkal többre, az igazság követésére: „De hát – eszerint okoskodva – nóta, hajó, szél, egy közönséges vice és tárgy és a tárgy árnyéka – IGAZSÁG lehet, ha a ROSSZ ellenkezőjét szemléljük benne”. Mindez nem a diadalmas optimizmus, de egy bizonytalan világban erkölcsi tartást tesz lehetővé, *nem az utazó végcélja, de fontos állomás*. Tisztelet érte Hajnóczy Péternek, hogy megtette eddig a küzdelmes utat.

DE HOVÁ LETT?

„Aztán csendesen felkelt a székéből és elment.”

(Szépirodalmi)

TÖRÖCSIK MIKLÓS

Ára: 12,- Ft

PALÓCFÖLD
